

שער ז: שבת הגדול

א. שבת הגדול

השבת שלפני חג הפסח נקראת שבת הגדול (או"ח סי' תל סע' א).

הטעם: ע"ש שמפטירים בה במלאכי (ג' כג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא (מט"מ ח"ה סי' תקמב בשם המהרש"ל).

ועוד, היום שבו יצאו בני ישראל ממצרים, ט"ו בניסן, חל באותה שנה ביום חמישי בשבוע (סדר עולם פ"ה) והעשירי בניסן היה בשבת, בה לקחו "איש שה לבית אבות שה לבית" (שמות י"ב ג), ונעשה נס לבני ישראל שהמצרים לא הרגום כפי שחששו, "הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו" (שם ח' כב) וע"ש שנעשו בה ניסים לישראל באותה שבת שלפני הפסח, לפיכך נקרא שבת הגדול (סדור רש"י סי' שנב) א.

ועוד, לפי שבשבת זו דורשים בהלכות פסח, יו"ט וחזה"מ ומספרים ביציאת מצרים עד שעה מאוחרת, "יגפני משך זה נראה בעיני העם היום גדול וארוך יותר מיום אחר" (שבלי הלקט סי' רה).

ועוד, בשבת זו נכנסו ישראל למצוות, שהו י ביום זה לקחו את השה לקרבן (אבודרהם עמ' רי בשם מחזור ויטרי, חזק י שמות י"ב ג).

ועוד, יו"ט פסח אף הוא נקרא "שבת", וספרתם לכם ממחרת השבת (ויקרא כ"ג טו), ופירשו חז"ל בתו"כ "ממחרת השבת": ממחרת יו"ט, לפיכך קראו לשבת שלפני פסח "שבת הגדול",

א וכן הוא בכלבו סי' מז, המנהיג עמ' נח, או"ח סי' לת סע' א, וראה תוס' שבת פז: ד"ה ואותו.

ב ראה מנחות סו.

להבדילה מיו"ט שאחריה, שאף הוא נקרא שבת ומותר במלאכת אוכל נפש, והוא קטן לעומתה (ט"ה סי' רז בשם בני יששכר).

ועוד, משום שבשבת זו מתאסף עם רב לשמוע דרשת הרב והלכות החג, לפיכך נקראת השבת שבת הגדול, "לפי שמתקבצות קהילות גדולות לשמוע הלכות גדולות" (ב"ח סי' תכט ד"ה כתב)².

ועוד, משום שהרב, גדול העיר דורש בה, לפיכך השבת נקראת שבת הגדול כלומר שבת של הגדול (ספר התודעה ח"ב עמ' כט בשם אחרונים)³.

ועוד, משום שמשה ביקש מפרעה שלא ישעבד את בני ישראל ביום השבת⁴, ובכל מוצאי שבת היו חוזרים לעבודת הפרך אבל בשבת זו לא חזרו לעבודתם, לפיכך היא נקראה שבת הגדול (מהר"י מטראני בשם אביו בעל המבי"ט).

ועוד, שבת משמעה גם שבוע כמו (ויקרא כ"ג טז) שבע שבתות תמימות, וכן בלשון חז"ל (ב"ב פ"ה מ"י) חנווני מקנח מדותיו פעמיים בשבת, ושבת הגדול מתחילה משמעה היה: שבוע גדול משום שבשבוע זה מתחילתו ועד יום יציאת בני ישראל ממצרים היה שבוע של נסים כמובא לעיל, ובמשך הדורות נשתכח המשמעות המקורית של שבת הגדול וקראו בשם זה רק את יום השבת שלפני הפסח (חקרי זמנים ח"ב עמ' לט)⁵.

ג ונקראת השבת שבת הגדול ולא הגדולה כי השבת לעתים לשון זכר כמו (שמות ל"ה ב) כל העושה בו מלאכה וכן (ישעיה כ"ו ו) כל שומר שבת מחללו (תוס' כתובות ה. ד"ה שמא, פרמ"ג מ"ז סי' תל, ט"ז סי' רצב ס"ק ב).

ד בירושלים היה מנהג לברך איש את דעהו בשבת זו ב"שבת הגדול מבורך" (מחזיק ברכה סי' תל ס"ק ב).

ה ראה שמו"ר פר' א פיס' לב.

ו במבוא להגד"ש מובאת השערה שנדחית, שהשם היה לפני שבת הגדה ע"ש קריאת ההגדה בשבת זו, והיה כתוב בקיצור שבת הג' ובטעות נשתבש השם לשבת הגדול.

ב. דרשה

נוהגים שהרב, מרא דאתרא, דורש בשבת הגדול מעניני דיומא^ז
(מג"א סי' תכט ס"ק א).

הטעם: משום שבשבת שלפני פסח היו מתאספים לעיר הגדולה היהודים שגרים בכפרים ובעיירות שאין בהם רב, ושוהים בעיר עד אחרי פסח, לפיכך הנהיגו לא לדרוש בעניני החג עד שבת הגדול כשיתאספו יהודי הסביבה (ב"ח סי' תכט ד"ה כתב).

ג. הגדה

נוהגים לקרוא את ההגדה בשבת הגדול במנחה מ"עבדים היינו" עד "לכפר על כל עוונותינו" (רמ"א סי' תלא סע' א).

הטעם: משום "שמאז התחילה הגאולה"^ח (באור הגר"א סי' תלא)^ט.

ועוד, משום פסח שחל בשבת, שכן המחבר התיר אז לקרוא בהגדה (סי' ערה סע' ט) ואין חוששים שמא יטה הנר כיון "דאין עם הארץ שלא תהא שגורה בפיו קצת", לפיכך נהגו לומר ביום כדי שאכן תהיה שגורה בפיו (מנהגי בית יעקב סי' נא).

ועוד, קריאת ההגדה היא כעין הכרזה והודעה לציבור שחג הפסח ממשמש ובא ויתעוררו להכין צרכי החג (הגר"ש במבוא עמ' 53 בשם כתר ש"ט).

ועוד, כדי להכין את הילדים לסדר וידעו לשאול ולהבין (ראבי"ה סי' תכה)^י.

ז וכן בשבת שובה.

ח ראה לעיל ערך שבת הגדול.

ט למעשה הגר"א מתנגד למנהג זה בגלל הנאמר במכילתא ובהגדה "בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך", וכן דעת יעב"ץ במור וקציעה סי' תל, וכן בספר א"י עמ' סא.

י וכן כתב המהרי"ל (עמ' נג) "יש לחזור על ההגדה של פסח עם הנערים בשבת הגדול".

ד. הפטרה

בשבת הגדול נוהגים להפטיר בספר מלאכי פ"ג פסוקים ד – כ"ג, וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים (הפרדס עם' שנג, מנהגים דף ז, או"ז שצג).

ויש נוהגים שמפטירים וערבה לה' רק כשחל ערב פסח בשבת (באה"ט סי' תל ס"ק א).

ויש נוהגים שקוראים הפטרת וערבה רק כשחל שבת הגדול לא בער"פ, אבל אם שבת הגדול חל בער"פ אין קוראים וערבה (הגר"א מעשה רב סי' קעו).

הטעם למנהג הראשון: ע"ש סיומה של ההפטרה: הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, הבשורה של אליהו הנביא לפני הגאולה דומה לבשורת משה רבינו לבני ישראל לפני שנגאלו ממצרים (לבוש סי' תל סע' א).

ועוד, ע"ש הנאמר בה: והביאו את כל המעשר אל בית האוצר וכו', כלומר ביעור המעשר בשנה הרביעית ובשמיטה, וזמן הביעור היה בערב פסח כמו שפירש רש"י בדברים כ"ו י"ב (לבוש שם).

הטעם למנהג השני: משום מצות ביעור שנזכרת בה והיא נוהגת בערב פסח (לבוש שם).

ועוד, משום שהעולם נידון בפסח על התבואה (ר"ה פ"א מ"ב), ואמרו חז"ל (שבת לב:): בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרים מלהוריד טל ומטר, והיוקר הווה, והשכר אבד ובני אדם רצין אחר פרנסתן ואין מגיעין וכו', ואם נותנין מתברכין, שנא' הביאו את כל המעשר וכו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די, "הרי הדבר מפורש מאד שהפטרה זו מעניינו של פסח הוא תמיד, ולפיכך מפטירין בה לפני הפסח להזהיר העם על ענין המעשרות קודם גמר דין התבואה" (יעב"ץ בסדור ב"י דף רכו).

הטעם למנהג השלישי: משום שקריאת הפטרת וערבה ע"ש הפסוק "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא", ואיתא בגמרא

(עירובין מג): אין משיח בא לא בערבי שבתות ולא בערבי יו"ט (שיח אליהו על מעשה רב שם)^א.

יש הסוברים שהפטרות "וערבה" מוצאה מן המנהג התלת שנתי של קריאת התורה, שהיה נהוג בזמן התלמוד בא"י^ב, לפיו היו קוראים בכל שבת סדר, כשליש פרשה, והיו מסיימים את התורה בכל שלש וחצי שנים, להפטרות היו קוראים מן הנביא קטע, שבפסוק הראשון תיבה הדומה לתיבה בפסוק הראשון של הסדר בתורה^ג, הסדר הראשון (מן השלשה) של פרשת צו מתחיל: זה קרבן אהרן ובניו וכו' עשירית האיפה סלת מנחה תמיד (ויקרא ו' יב), וההפטרות של הסדר: וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים, התיבה "מנחה" משותפת לסדר ולהפטרות (י. עופר בעלון שבותי-בוגרים ניסן תשנ"ו עמ' 35)^ד.

ה. ערב פסח שחל בשבת

אם שבת הגדול חל בערב פסח הרב דורש דרשת השבת הגדול בשבת שלפני שבת הגדול, אבל הפיוטים (במקום שאומרים) ו"עבדים היינו" אין מקדימים, ואומרים אותם בשבת ערב פסח (חק יעקב סי' תל ס"ק ג).

הטעם: את הדרשה מקדימים "כי בער"פ אי אפשר להזהיר ולתקן מה שצריך קודם פסח" (פרמ"ג מ"ז סי' תל), אבל הפיוטים אם כי יש בהם דינים לפסח, לא נתקנו רק בגללם, ולכן יש לאומרם בזמנם (לקוטי מהרי"ח ח"ג דף ד'^{טו}).

יא וי"א כשחל שבת הגדול בפרשת מצורע מפטירין וארבעה אנשים כי גם בו כתוב בענין הנס (מנהגים דף ז, וראה הגהה לשל"ה ריש מס' פסחים).

יב ראה מגילה כט:

יג ראה רשימת מאה וחמשים ההפטרות במנהג התלת שנתי תרבי"ח נח (תשמ"ט) עמ' 176.

יד לפי מנהג רומניה מפטירים "וערבה" בפרשת צו, עיין אנצ' תל' כרך י' עמ' תשב (נספח).

טו יש מקומות שאף את הפיוטים מקדימים לומר בשבת שלפני ער"פ (שם בשם הגהות מהרי"ל).